

АНАЛИЗЪТ НА РАЗГОВОРА: ОТ СОЦИАЛНИЯ РЕД ДО ЕЗИКА

Донка Мангачева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Анализът на разговора представлява интердисциплинарна изследователска програма с новаторски теоретичен подход и своеобразна методология. Статията проследява неговите корени в рамките на социологията през 60-те и 70-те години на ХХ в., идейната му основа и факторите за неговото оформяне и последващо развитие, постепенното му трудно утвърждаване, както и днешното му широко приложение в близките хуманитарни области и дори естествените науки. Очертани са допирните му точки с прекия му предшественик – етнометодологията, мястото му в полето на дискурсивния анализ и приносът му за чуждоезиковото обучение.

Keywords: conversation analysis; social action; talk-in-interaction; sociology; ethnomethodology; discourse analysis; foreign language teaching

Анализът на разговора, или новото завръщане на социологията.

Разговорът, или словесното междуличностно взаимодействие, е изконното пространство за социализация на личността (вж. Schegloff, 1992). Той е и основното средство за изграждане и регулиране на процесите в обществото, за утвърждаване на идентичността на неговите членове, както и за създаване и съхраняване на културния фонд в поколенията. Способността на човека да схваща същността на заобикалящия го свят, да проумява участието си в него и да предприема съответни прояви, е неразривно свързана с интерактивните му умения наред с потенциалните му възможности и личните особености. В миналото между субектното взаимодействие е било възприемано като непроницаема „черна кутия“ и едва през ХХ в. започва да се разглежда като пълноценна социална институция. Съществен напредък в това начинание има едно новаторско направление в съвременната хуманитаристика – анализът на разговора (оттук нататък АР).

Малко са научните течения, чийто родоначалник може да бъде открит лесно и еднозначно, но в случая с АР единодушно може да бъде посочен

Харви Сакс (1935 – 1975) – модерен социолог с кратък, но изключително пълноценен творчески път. Той излага възгледите си предимно в академични лекции и малко публикации по темата, сред които най-забележителни са съвместните му разработки с колеги и последователи от Калифорнийския университет – Емануел Шеглоф и Гейл Джеферсън (вж. Sacks et al., 1974; Sacks, 1992). В тази първа вълна от идеи, добили гласност в края на 60-те и началото на 70-те години на ХХ в., прозира радикална промяна на научната перспектива за изследване на социалното взаимодействие. На преден план изпъква амбицията да се обхване и обясни верижната организация на речевите действия, да се определят отношенията между отделните действия в рамките на словесния поток, да се изведат правилата и образците за структуриране на диалогичния обмен, но не като елементарно отражение на външни за него процеси, а като продуктивна сила, задвижваща явления от по-висш порядък (Schegloff, 1992). С оглед на това AP, или по-точно изучаването на *говоренето във взаимодействие* (talk-in-interaction), какъвто е предпочитаният днес термин, предоставя оригинален начин за осмисляне на обществения ред и вникване в обичайните ежедневни събития – различен в теоретично и методологическо отношение от утвърдените към момента научни модели за описание на действителността и специфичен по своята предметна област като пресечна зона на социологията, психологията, лингвистиката и комуникацията.

Началото на търсенията.

Динамичната интелектуална среда, в която работи Сакс, е белязана от много различни влияния. Сред тях са философията на Лудвиг Витгенщайн за обикновения език, трансформационната граматика на Ноам Чомски, психоанализата на Зигмунд Фройд, антропологичните изследвания на Милмън Пари и Ерик Хавелок върху безписмените култури и т.н. Централно място обаче заемат два колоса на модерната социална теория в САЩ – Харолд Гарфънкъл и Ървинг Гофман (Schegloff, 1992; Maynard & Clayman, 2003; Heritage, 2008). Първият откроява моралния фундамент на междуличностното взаимодействие, а вторият – същността на процедурната му интерпретация. Сливането на очертаните от тях проекции дава изходна точка за разсъждение върху ресурсите, които участниците в словесното взаимодействие неизбежно използват, за да осъществяват и да идентифицират всеки принос като носител на индивидуалното разбиране на осъвременяващия се контекст от страна на всеки участник (Heritage, 2001; Heritage, 2008).

Гофман и Гарфънкъл не работят в сътрудничество и изхождат от различни позиции, но достигат до близки убеждения. Обединява ги стремежът да докоснат фундаменталните структури и последователности на социалното

взаимодействие и да осмислят пълноценно неговата същност. Във фокуса на научното изследване те поставят обикновения живот и категорично отхвърлят схващането, наложено след края на Втората световна война, че всекидневието е твърде произволно и безпорядъчно, за да понесе системен анализ. Изложението нататък проследява корените и развоя на техните възгледи, както и преплитането на ключовите им идеи, довело до изграждането на нова научна парадигма¹⁾.

Ървинг Гофман.

Гофман следва традицията, заложена от Емил Дюркем²⁾, и разглежда интерсубектното взаимодействие като една от формите за организация на обществото, която подобно на семейството, образованието и религията въплъщава специфичен морален и институционален ред. Нещо повече, според Гофман институционалната същност на междуличностното общуване се явява опора за функционирането на останалите институции. Той твърдо се противопоставя на разбирането, че интеракцията представлява някакъв хлъзгав, безцветен и безмирисен субстрат, върху който се наслаждат личностни променливи, йерархични зависимости и различни институционални, социологически и психологически процеси, регулиращи човешката дейност (Goffman, 1955; Goffman, 1956; Goffman, 1964; Goffman 1967; Kendon, 1987). В тази линия на разсъждение Гофман очертава собствено концептуално пространство и открива непознато дотогава изследователско поле.

Подходът на Гофман е херменевтичен. Той се вглежда в нормативния режим на взаимодействието, като последователност от отделни действия, и не се вълнува от това как се осъществява или споделя разбирането между участниците във взаимодействието, а отдава специално значение на отговорността на индивида пред обществото (Goffman, 1971). Едно от най-важните прозрения на Гофман е, че интеракцията притежава собствен „синтаксис“, който отразява сърцевината на моралния ред и свързва социалната идентичност със социалните институции. Споменатата система осигурява верижността на отделните актове и на тази база говорещите преценяват поведението на околните. По думите на самия Гофман (Goffman, 1967: 2) „правилното изучаване на взаимодействието не се съсредоточава върху индивида и неговите психологически особености, а по-скоро върху синтактичните отношения между актовете, извършени от различни личности в непосредственото присъствие на другия“³⁾. В реалните условия на общуване всеки субект проявява своята същност и слага някаква маска за пред обществото, а те се утвърждават, подриват или унищожават в контакта с другите, т.е. в резултат на тяхното отношение. Във връзка с това Гофман въвежда още една възлова характеристика – *лицето* (face) (Goffman,

1967). То е свързано с трайни черти на идентичността на фона на по-малки социални феномени, както и с комплекс от права и задължения, от които е изтъкан интеракционният ред. Лицето е непосредствената заявка на индивида – „кой съм аз“ във взаимодействието. Именно на тази основа може да се анализира поведението на говорещия и да се изведат заключения относно неговите мотиви и принципи – това се дължи на факта, че всяко действие отключва инференции, а те, на свой ред, моделират тълкуването на интерактивната изява (Goffman, 1955).

Гофман си служи с ярки фигури на мисълта и препратки към сферата на драматургията, когато онагледява представата си за взаимодействието (Goffman, 1959). За да опише например как говорещите споделят впечатления, как се самооценяват или постигат определени внушения, той прави сравнение с разработката на театралните постановки. Интеракцията е обрисувана като представление, оформено от обстановката и публиката, което следва да подсигури впечатления в тон с поставените от актора цели. Според него социалният актор предлага на обръжението си определен образ, или Аз, който сам си е избрал – това е авансцената на междусубектното взаимодействие. Наред с нея акторът притежава и скрито пространство, или задкулисие, където самостоятелно подготвя, репетира и развива проявленията на своята същност. Обикновено двете полета са разграничени, но колкото по-голямо е съгласуването между тях, толкова по-окупнена е играната роля. За съжаление, Гофман поднася размислите си само в едри шрихи и не достига до цялостен теоретичен конструкт за анализ на общуването. Неговите прозрения не успяват да се наложат като системен подход в анализа на интеракцията въпреки поразителната им дълбочина и оригиналност, в синхрон с повишения интерес през втората половина на миналия век към познавателната способност на човека и извличането на смисъла (Heritage, 2001). Той обаче остава в историята с проникателните си наблюдения и смелите си хипотези относно процесите, свързани със словесното взаимодействие, с непоклатимото убеждение, че именно те изграждат и поддържат социалния свят.

От Гофман АР приобщава идеята, че словесното взаимодействие може да бъде изучавано само по себе си в качеството му на фундаментална социална цялост (домейн). Там се корени и интересът към разкриване на институционалната организация и спектър от практики, чрез които се осъществява обикновеният словесен контакт. Именно Гофман насочва вниманието на Сакс към изучаването на порядъка във взаимодействието, защото вярва, че този порядък разчита на определени колективно поддържани ситуации (или фреймове) като мерило за релевантност в дадена случка (действие, реч и др.). Под влияние на Гофман, който е научен ръководител на доктората му в Бъркли, Сакс започва да изучава церемониалните порядки в речта, но възприема принципно различен подход към взаимо-

действието. Докато изходната точка в търсенията на Гофман е понятието *управление на впечатлението* (impression management) (Goffman, 1959), Сакс е привлечен от последователната организация на репликите в диалога. Категориалният апарат на Гофман е ориентиран към самия субект на действието (напр. *принципал, стратег, аниматор, фигура, аудитория* и др.), а този на Сакс – към строежа на разговора (*ред на говорене, съседна двойка, поправка, верижност* и др.), при което субектът остава „в скоби“ в анализа (срв. Sacks et al., 1974; Goffman, 1981; Sacks, 1992). За Гофман най-същественото в изследването на взаимодействието е фиксирането на ритуалните процедури, които формират порядъка в поведението във всекидневния живот – за него необходимото и достатъчно условие е ритуалът, ритуалният обмен, а не системата, както смята Сакс. Основната му критика към дисертацията на Сакс е, че оптиката на AP не е в състояние да обхване и да обясни аргументирано невербалната организация на ритуала на взаимодействието – той остава непреклонен в това свое виждане и дори по време на защитата на Сакс напуска научния съвет.

Харолд Гарфънкъл.

Подобно на Гофман Харолд Гарфънкъл се противопоставя на схващането, че обичайното социално поведение е ирационално и субективно, затова не подлежи на изследване с традиционните социологически методи. Според него фактът, че човек проумява околния свят, е следствие от кръговрата, в който се намират дадено събитие и неговият фон. Конкретното явление и средата на възникването му са свързани в кохерентен гещалт чрез премълчаните, недоизказаните мисли – асоциации, презумпции и дедукции (Garfinkel, 1967). Това е осъществимо с помощта на здравия разум, изконно приспособен към разпознаването и разбирането на обекти в определен контекст. Тезата се опира на разсъжденията на Карл Манхайм⁴⁾ и представя осмислянето на света като „документален метод за интерпретация“, който притежава особена рефлексивност: всяка промяна в разбирането на контекста на някое събитие предизвиква отлика в разбирането или изработване на собствена версия за въпросното събитие и обратно. По този начин динамичният контекст, характерен за всяка ситуация на социално действие и взаимодействие, осигурява база за временно актуализирани споделени разбирания между съответните участници (Heritage, 2008).

Гарфънкъл приема, че всички институции, продукт на обществото, вкл. интеракционалният ред, почиват на изначалната способност на хората да разучават заобикалящата ги среда и да достигат до единен, споделен смисъл, който предопределя по-нататъшните им действия. А това изобщо е възможно благодарение на общите методи за практическо мислене (по-късно

формулирани като „етнометоди“) – те се прилагат от хората, когато изграждат преценка за контекста на определено действие и за обществото, като цяло. Вдъхновение за тези разсъждения Гарфънкъл черпи от разработките на Алфред Шуц, според когото знанията на обикновения, здравия разум са разпокъсани и непълни и се съхраняват във форми, които, от своя страна, са типови, приблизителни и преработваеми, а разбирането между хората е условно постижение, закрепено на това знание (Schutz, 1962). Гарфънкъл е убеден, че без въпросното споделено разбиране е невъзможно което и да било координирано и смислено действие (независимо дали то протича в условия на сътрудничество, или конфликт). Нещо повече – той смята, че споделеното разбиране е първичен, основополагащ параметър на социалния свят, а всяка надеждна концепция за социалното действие би трябвало да отчита как отделните субекти използват споделени познания и методи за разсъждение при осъществяването на съвместната си дейност. Изправен пред това предизвикателство, Гарфънкъл стига до големия си проект – етнометодологията (отгук нататък ЕМ), в който си поставя за цел да установи как социално споделените методи за практическо мислене се прилагат при анализа, разбирането и деятелната активност в простите, разумни граници на ежедневието. Названието кодира философия по следния начин: пристъпва се към работа без предварително изградено мнение и се откриват (ето защо „логия“) методични модели (затова „метод“), разпознаваеми от членовете на общност с еднаква култура (оттам и „етно“).

Опорните понятия в предложената от него схема са:

– *практика*, или постоянно пресъздаване на социалната действителност в ежедневието на акторите за производство и обработка на информацията в хода на словесното взаимодействие;

– *индексалност*, или отразяване на контекстуални определения, имплицитно свързани с всяка дума. Думата има не само надситуационно значение, но и множество допълнителни оттенъци, които се извеждат при употреба в конкретни условия, затова тя придобива пълен смисъл само когато се актуализира, т.е. стане „индексална“ в ситуацията на словесния обмен;

– *рефлексивност*, или постоянна съпоставка на извършеното действие с неговото описание чрез имплицитни кодове в поведението на човека. Тогава „описаното“ действие става неразделна част от „описваното“ действие и двете вкупом са равнозначни на разбирането им и изразяването на това разбиране;

– *обясняемост*, или непрекъснато възпроизвеждане на „разумния смисъл“, което придава организираност на рутинните действия, т.е. прави ги рационални и податливи на описание за прагматически цели;

– *членство*, или (съ)участие в постоянното колективно пресъздаване на естествения език и придаването на нов смисъл на думите. То е дълбоко свързано с овладяването и усъвършенстването на езиковите умения – на тази основа

говорещите интериоризират правилата и практиките на своята реч и са в състояние да ги изменят творчески (Garfinkel, 1967; Sacks, 1972).

Подходът на Гарфънкъл е феноменологичен – той е съсредоточен върху характера на социалното действие и неговия субективен смисъл. Ученият смята, че споделеното разбиране за света (и в частност за действието и взаимодействието) зависи от множество споделени методи за разсъждение, прилагани непрекъснато и негласно от социалните актори както при разпознаването на обекти и събития, така и при извършването на разпознаваеми действия в определен контекст. Гарфънкъл стига до заключението, че споделените от говорещите методи за практическо мислене подават информация едновременно и за извършването, и за разпознаването на действието и неговия смисъл. Накратко: хората извършват действия методично с цел да бъдат разпознати, и ги разпознават именно защото са извършени методично. По собствените му думи: „Дейностите, чрез които членовете създават и управляват настройките на организираните си ежедневни дела, са идентични с процедурите на членовете за отличаване на тези настройки“ (Garfinkel, 1967: 1).

Всъщност Гарфънкъл поставя на изпитание презумпцията за съществуващ социален ред, за да демонстрира моралната отговорност на индивида, пропита дори в най-рутинното действие. Не следва постулати за структурата и организацията на обществото, а се потапя в детайлите на ежедневието и следва комуникативното действие до конститутивното му ядро. Публикува изключително малко, цени иронията и абсурда и излага на показ странностите на ежедневието подобно на комичен моноспектакъл. Също като Гофман Гарфънкъл прибегва до драматургията, за да обясни междусубектното взаимодействие, но не теоретизира, а инсценира, дори сам играе в пиесата. Провежда серия от експерименти в домашна обстановка и на публични места, в които залага „нарушения“, т.е. отклонения от стандартните очаквания (Garfinkel, 1963). С тяхна помощ доказва, че свързаните със социума действие, споделено разбиране и институции, като цяло, почиват на сложна съвкупност от пресупозиции и инференции. Те са гръбнакът на методологията, благодарение на която може да се построят и разпознават съществени за човешката култура обекти, действия и събития – от най-обикновените аспекти на бита до най-отвлечените научни или художествени постижения.

От Гарфънкъл АР възприема схващането, че практиката и редът, според които участниците изграждат и разпознават разговора, съставляват неговата „етнометодология“. Оттам води началото си акцентът върху контекстуалността, рефлексивността и интерсубектността като главни измерения на словесното взаимодействие. Доколко обаче са обвързани ЕМ и АР, продължава да е обект на дискусии в съвременната наука⁵⁾,

особено на фона на близките професионални и приятелски отношения между техните основоположници до смъртта на Сакс⁶⁾. Преобладава схващането, че АР представлява своеобразно развитие на ЕМ както по широтата и дълбочината на изследователския кръгзор, така и по същината на методологията, но към днешна дата притежава собствена, донякъде независима траектория (Heritage, 1984: 291).

Двете течения наистина имат близост по някои общи хипотези, по детайлния прочит на комуникативната ситуация и интереса към разнообразни ежедневни явления в опит да изведат характеристиките на употребата на естествения език и да преразгледат ролята на социалния ред (Arminen, 2006). И двете са насочени към практиката за произвеждане на комуникативни действия, осъзнати като регулярни и разпознаваеми брънки на мащабни обществени и културни процеси, както и към установения режим, който подплатява всеки отделен комуникативен акт. Те се взират в целенасочеността и разбираемостта на социалните действия и открояват премълчаните споделени разбирания и предположения, регулиращи извършването на въпросните действия.

Като цяло, и ЕМ, и АР имат огромен принос за осъзнаване на значимостта на разнообразната социална практика, защото се стремят да изведат, уточнят и сравнят стабилните модели на взаимодействие, на които се крепи съвместното съществуване. В техните концептуални схеми общественият ред се схваща не като скрита, прилежаща структура под повърхността на взаимодействието, а като строй, изникващ в самото взаимодействие, т.е. като практическо, методично постижение на участниците. Правилата и закономерностите в общуването се разглеждат като ресурси за осъществяване на разбирането между комуникантите, а явленията – като еквивалент на процедурите за изразяване на определен смисъл. ЕМ отваря пътя към недоизказаното в социалното действие, като залага на здравия разум и интерактивната компетентност. АР развива същото виждане в програма за изучаване на интерактивното поведение като динамична характеристика на социалните действия. Казано най-общо, АР идентифицира уникалния „пръстов отпечатък“ на всяка житейска практика както в неформален, така и в институционален контекст. Той се фокусира върху начините на действие във взаимодействието и функционирането на моделите на взаимодействие и се опитва да покаже как те допринасят за осъществяването на съответната практика и за организацията на социалните действия изобщо (Maynard & Clayman, 2003).

По отношение на разработваните теми или методологическия апарат обаче между двете направления се откриват сериозни разлики. Етнометодологията се съсредоточава върху разнообразните форми на практическо мислене и възплетеното действие, а АР – върху сравнително ограниченото поле на вер-

балния обмен и системните му конституентни дейности (например вземане на думата, последователност, поправка и др.). В частност, за АР действието във взаимодействието е достатъчен обект за анализ, а не прозорец към по-мощни социални процеси или средство за създаване на корпуси (Hutchby & Wooffitt, 1998: 21). Етнометодологията ограничава емпиричния си материал до етнографски източници и квазиекспериментални демонстрации, а АР – до аудио- и видеозаписи на нережисирани взаимодействия.

Развитие и разпространение на идеите.

Харви Сакс открива призванието си по стечение на обстоятелствата – започва работа като експерт към Центъра за превенция на самоубийствата в Лос Анджелис през 1963 г. и получава достъп до записи на разговори по спешната телефонна линия (Wilkinson & Kitzinger, 2011). Той се замисля какво точно се случва във въпросните обаждания, като вниманието му не е привлечено от самата тема на разговорите, а от особеностите при нейното обсъждане. Попада на твърде разнообразен материал – от подробен разказ за фаталните намерения, до заплаха, смях или просто провокация за проверка „дали на някого му пука“. Извън всичко това обаче разговорите изобилстват от съвсем обикновени действия, като например изразяване на молба, несъгласие и т.н. Именно те провокират вниманието на Сакс и той се заема да обясни принципа на тяхното извършване. Подходът му е изцяло емпиричен и индуктивен, а целта – да разкрие ключовите структурни характеристики на разговора във взаимодействие, да стигне до „градивните елементи“ или зависимостите, на които се крепи социалният живот. С оглед на това Сакс проследява търпеливо как участниците в разговора се редуват при вземане на думата, как организират словесния обмен в последователно навързани реплики, как се справят със ситуации на недочуване или недоразбиране и т.н. Стига до извода, че говорещите, като цяло, притежават вроден, твърде прецизен усет за хода на взаимодействието и „прихващат“ детайли, които са от огромно значение за по-нататъшното му разгръщане. И в сравнителния анализ, който сам извършва, личи не нагласата на „дебелокож логик, отвлечен от бетонния свят и пленен от обаятелните абстрактни тънкости на формалното изчисление, а тази на силно чувствителен учен, който се движи по едва доловимите дири на свенливо животно“ (Segerdahl, 1998: 282).

Оригиналният набор данни на Сакс притежава няколко основни характеристики, които остават възлови за АР и до днес. Преди всичко, той изследва естествени, спонтанно възникващи, действителни фрагменти от разговор във взаимодействие или реални житейски ситуации (а не например умишлено съчинени реплики, хипотетични случаи, ретроспективни самоописания и др.). В това отношение ясно се долавя разграничаването на Сакс от руслото на ет-

нометодологията (Have, 1990). Той проявява неподправен интерес към динамиката на всекидневието, но не се стреми да открие никакви обективни стойности извън него, нито се интересува от начините, по които се изгражда или поддържа субективната действителност или пък се въвежда ред в света чрез описание на вътрешния мир и взаимоотношенията с околните. AP се вглежда в самия поток на разговора, в който хората преследват определени цели и се справят с конкретни задачи. Затова той съвсем логично поставя фокус върху естествения ход на разговора, върху потенциалните облекчения или спънки за комуникантите, като отчита постъпателно процесите, които оказват влияние върху социалния контекст или маркират неговите промени в общуването. Нещо повече – AP отдава еднаква тежест на формата и на съдържанието на речевия фрагмент (Have, 1990).

С други думи: това, което се казва, е неделимо от начина, по който се казва, и е точно толкова важно (напр. има значение дали говорещият изчаква събеседника си, или го прекъсва). Още една съществена черта на AP, отново зададена от Сакс, е използването на звукозаписи на разговори, което позволява многократно възпроизвеждане на материала за целите на анализа. Това е спомогнало например да се направи равносметка на времетраенето на дадени явления, които иначе в реални условия може да преминат незабелязано за участниците в диалогичния обмен (напр. мълчание, застъпване на изказвания, нюанси в оформянето или поднасянето на посланието, като колебание, емфаза и др.).

Харви Сакс умира при автомобилна катастрофа едва четиридесетгодишен, затова развитието на смелия му замисъл остава в ръцете на неговите сътрудници и студенти. Те обаче имат да извървят нелек път, защото се сблъскват с неодобрението на доминиращите фигури в социологията през 70-те години на XX в. и с отказа на реномираните социологически списания да публикуват изследвания в тази област. Ефектът всъщност е положителен – пионерите в AP се пренасочват към неспециализирани, но по-благоклонни издания, идеите им добиват широка известност и проникват в различни научни сфери, като психологията, антропологията, лингвистиката, комуникацията и дори роботиката. Така неусетно AP се оказва в мащабно междукulturно и междуезиково средище, насочено към особеностите на мисленето и интенционалността, тяхното вграждане в стабилизирана интерактивна последователност, обвързаността с Аза и идентичността в нейната културна, социална и антропологична вариативност. Приносът на AP към това начинание се изразява в усъвършенстването на концептуализацията на човешкото действие – с опита да установи формите на устойчива организация на междусубектното взаимодействие и да ги ситуира недвусмислено в глобалното разбиране за отношенията в обществото (Heritage, 2008; Wilkinson & Kitzinger, 2011; Heritage, 2010).

АР и езикът.

Днес АР се приобщава към дискурсивния анализ (като негова по-конкретна разновидност наред с интеракционалната социолингвистика, дискурсивната психология, наративния анализ, критическия анализ на дискурса и т.н.) благодарение на няколко важни характеристики, сред които: използване на „естествено“ открит, т.е. неизмислен емпиричен материал, върху който ще се простират разсъжденията на изследователя, тълкуване на текстовите единици поне в тяхното вербално обкръжение (ко-текста), а по възможност и в по-далечен контекст, идентифициране на социалните действия и последствията от езиковата употреба, вкл. целите на продуцента и ефекта върху реципиента и света, като цяло (Antaki, 2008).

АР се вписва в посочената обща платформа, като включва и допълнително изискване – разглеждане на социалното действие във вътрешната организация и съдържанието на изолиран разговор. При описанието на тези действия АР се придържа максимално близо до собствените разбирания на участниците, без непременно да налага рамка за тълкуване или да предполага спекулации за мотивите на комуникантите. Неговата „добавена стойност“ е това, че проблематизира какво и как се случва в конкретната сцена и пренебрегва всичко, което не е направено „на живо“ от присъстващите в нея.

Методологията на АР, формулирана и разработена през 60-те и 70-те години на миналия век, навлиза с известно закъснение и в обучението по езика. Началото е поставено през 90-те години, когато започва критично обсъждане на научните и експерименталните прийоми, традиционно свързани с проучванията в образователната сфера. Тогава се предлага реконцептуализация на чуждоезиковото обучение с цел обогатяване в теоретично и методологическо отношение в търсене на ново, пълноценно обяснение на пътя за усвояване на езиковите факти и механизми (Firth & Wagner, 1997). Обоснована е необходимостта от по-съвременна, холистична перспектива, която да отдели повече внимание на контекстуалните и интерактивните аспекти на езиковата употреба, да възприеме по-емична (т.е. свързана с участниците) нагласа, като се запазят качественният подход и посоката в анализа „от долу нагоре“ и се разширява базата данни. Впоследствие започва прилагането на АР в преподаването с идеята, че така може да се обхванат редица детайли във взаимодействието в класната стая, които не се поддават лесно на наблюдение, но имат висока информативна стойност и съществено място в описанието на последователността в действията на участниците в процеса и дефинирането на принципите на организация на разговора изобщо. Усвояването на даден език винаги протича в контекст и задължително е социално ситуирано. То е неразделна част от житейската практика –

предполага прогресивна промяна във времето и натрупване на ресурси в резултат на взаимодействия от различен характер. Разбира се, AP сам по себе си не е в състояние да обясни овладяването на езика. Той не предоставя модели за преподаване, нито е в състояние да онагледи развитието на компетентността в дългосрочен план, но има потенциала да покаже как и кога благодарение на езиковата употреба се създават или надграждат знания и умения, да открие потвърждение за научаването и разбирането, проличаващи в комуникативното поведение (Markee, 2000; Wagner, 2004). Остава и най-важният въпрос във връзка с интегрирането на AP в обучението по езика – как с помощта на неговите методи може да онагледи и да отчете напредъка, кое е доказателството за промяната в рамките на дадена интерактивна практика? Голямото предизвикателство остава именно да се открият „сравними контексти в различни точки във времето във взаимодействието на обучаваните“ (Lave & Wenger, 1991).

Този и други подобни въпроси все още очакват своето положително разрешение в бъдещето, но липсата на категоричен отговор не омаловажава концептуалните устои на AP, нито внедреното от него методологично преобразуване. През последните пет десетилетия той се утвърждава като ценен емпиричен подход в осмислянето на социалното действие и взаимодействие и като забележителна изследователска програма, надхвърлила многократно своята етнометодологична, респ. социологическа основа. С оглед на постиженията на AP съвременната наука приема безусловно, че междуличностната интеракция заслужава сериозно внимание сама по себе си, а подробното разчитане на записи на човешкото поведение в естествените условия на съвместно съществуване позволява да се документират систематичните методи или практики на акторите за извършване на ежедневните им задачи. И още – осигурява точка за наблюдение и оценка на сложните организационни форми, съставляващи фундамента на устната комуникация или субстрата, върху който почиват (и от който неизбежно зависят) всички обществени институции.

NOTES/БЕЛЕЖКИ

1. За по-подробно описание вж. Heritage (2008).
2. Емил Дюркем (1858 – 1917) е известен като един от бащите на социологията наред с Огюст Конт. Той дефинира нейните принципи и цели, оказвайки огромно влияние върху развитието и на други научни области, като антропологията, историята, лингвистиката и дори психологията (при все че е пълен враг на психологизма в науката).
3. Всички откъси от цитираните източници са преведени от мен, Д.М.

4. Карл Манхайм (1893 – 1947) е влиятелен социолог от началото на XX в., представител на класическото русло в науката и създател на направлението социология на познанието.
5. Относно техните различия вж. Lynch (1985: 8 – 10); Lynch & Bogen (1994); Clayman (1995); Maunard & Clayman (2003).
6. За детайлно сравнение вж. Maunard & Clayman (2003).

REFERENCES/ЛИТЕРАТУРА

- Antaki, C. (2008). Discourse analysis and conversation analysis (pp. 431 – 446). In: Alasuutari, P., Bickman L, and Brannan, J. (Eds.). *The SAGE Handbook of Social Research Methods*. London: Sage.
- Arminen, I. (2006). Ethnomethodology and Conversation Analysis (pp. 8 – 16, 437 – 438, 444 – 445). In: Bryant, C. & Peck, D. (Eds.). *The Handbook of the 21st Century Sociology*. Thousands Oaks: Sage.
- Clayman S. E. (1995). The Dialectic of Ethnomethodology. *Semiotica*, 107 (1/2), 105 – 123.
- Firth, A., & Wagner, J. (1997). On discourse, communication, and (some) fundamental concepts in SLA research. *The Modern Language Journal*, 81, 285 – 300.
- Garfinkel, H. (1963). A Conception of, and Experiments with, ‘Trust’ as a Condition of Stable Concerted Actions (pp. 187 – 238). In: Harvey, O. J. (Ed.). *Motivation and Social Interaction*. New York: Ronald Press.
- Garfinkel, H. (1967). *Studies in Ethnomethodology*. EnglewoodCliffs, NJ: Prentice Hall.
- Goffman, E. (1955). On Face Work. *Psychiatry*, 18, 213 – 231.
- Goffman, E. (1956). The Nature of Deference and Demeanor. *American Anthropologist*, 58, 473 – 502.
- Goffman, E. (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Garden city, NY: Doubleday.
- Goffman, E. (1964). The Neglected Situation. In: Gumperz, J. J. & Hymes, D. (Eds.). *The Ethnography of Communication*. *American Anthropologist*, 66 (6/ II), 133 – 136.
- Goffman, E. (1967). *Interaction Ritual. Essays on Face-to-Face Behaviour*. Penguin Books.
- Goffman, E. (1971). *Relations in Public: Microstudies of the Public Order*. New York: Harper & Row.
- Goffman, E. (1981). *Forms of Talk*. Pennsylvania: University of Pennsylvania Press.
- Have, P. ten (1990). Methodological issues in Conversation Analysis. *Bulletin de Méthodologie Sociologique*, 27 (6). 23 – 51.
- Heritage, J. (1984). *Garfinkel and Ethnomethodology*. Cambridge: Polity Press.

- Heritage, J. (2001). Goffman, Garfinkel and Conversation Analysis (Chap. 4). In: Wetherell, M., Taylor, S. & Yates, S. J. (Eds.). *Discourse Theory and Practice*. London: Sage.
- Heritage, J. (2008). Conversation Analysis as Social Theory (pp. 300 – 320). In: Turner, B. (Ed.). *The New Blackwell Companion to Social Theory*. Oxford: Blackwell.
- Heritage, J. (2010). Conversation Analysis: Practices and Methods (pp. 208 – 230). In: Silverman, D. (Ed.). *Qualitative Sociology*. London: Sage.
- Hutchby, I. & Wooffitt, R. (1998). *Conversation Analysis: Principles, Practices and Applications*. Oxford: Polity Press.
- Kendon, A. (1987). Erving Goffman's Contributions to the Study of Face-to-Face Interaction. In: Drew, P. & Wootton, A. (Eds.). *Erving Goffman: Explorations in the Interaction Order*. Cambridge: Polity Press.
- Lave, J. & Wenger, E. (1991). *Situated Learning: Legitimate Peripheral Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lynch, M. (1985). *Art and Artifact in Laboratory Science*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Lynch, M. & Bogen, D. (1994). Harvey Sacks's Primitive Natural Science. *Theory, Culture and Society*, 11, 65 – 104.
- Markee, N. P. (2000). *Conversation Analysis*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum.
- Maynard, D. W. & Clayman, S. E. (2003). Ethnomethodology and conversation analysis (pp. 173 – 202). In: Reynolds, L. & N. Herman-Kinney (Eds.). *Handbook of Symbolic Interactionism*. Walnut Creek, CA: Altamira Press.
- Saks H. (1972). An Initial Investigation of the Usability of Conversational Data for Doing Sociology (pp. 32 – 38). In: Sudhow, D. *Studies in Social Interaction*. New York: Free Press.
- Sacks, H. (1992). *Lectures on Conversation* (2 Vols.). Oxford: Basil Blackwell.
- Sacks, H., Schegloff, E. A. & Jefferson, G. (1974). A Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language*, 50, 696 – 735.
- Schegloff, E. A. (1992). Introduction to vol. 1. (pp. 9 – 62). In: Jefferson, G. (Ed.). *Harvey Sacks, Lectures on Conversation, Fall 1964 – Spring 1968*. Oxford: Blackwell.
- Schütz, A. (1962). Commonsense and Scientific Interpretations of Human Action. In: Natanson, M. (Ed.). *Alfred Schütz Collected Papers, Volume 1: The Problem of Social Reality*. The Hague: Martinus Nijhoff.
- Segerdahl, P. (1998). Scientific Studies of Aspects of Everyday Life: The Example of Conversation Analysis. *Language and Communication*, 18, 275 – 323.

Wilkinson, S. & Kitzinger, C. (2011). Conversation Analysis (pp. 22 – 37).
In: Hyland, K. & Paltridge, B. (Eds.). *Continuum Companion to Discourse Analysis*. Continuum International Publishing.

CONVERSATION ANALYSIS: FROM SOCIAL ORDER TO LANGUAGE

Abstract. Conversation analysis is an interdisciplinary research programme assuming an innovative theoretical approach and unique methodology. The present article follows its origin in sociology in the 60's and 70's of the 20th century, its conceptual grounds and the factors of its formation and consequent development, its gradual and difficult confirmation and its broad application in the close humanities and even in natural sciences. This review outlines the points of contact between conversation analysis and its direct predecessor, ethnomethodology, situates conversation analysis in the field of discourse analysis and mentions its contribution to foreign language teaching.

✉ **Dr. Donka Mangatcheva, Assoc. Prof.**

Department of Spanish and Portuguese Studies

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E- mail: dmangatcheva@gmail.com